

Провідниками сокільських і січових товариств стали переважно колишні студенти краю, котрі, закінчивши навчання у вищих навчальних закладах поза Галичиною, поверталися в рідний край і працювали тут в різних ділянках суспільного життя. Використовуючи чеський досвід, вони врахували в роботі “Соколів” і “Січей” національні умови і традиції, надаючи пріоритетного значення просвітньо-фаховому та національному вихованню молоді.

Сокільсько-січові здвиги, започатковані на початку ХХ ст., відіграли значиму роль щодо стимулу діяльності сокільських “гнізд” і січових товариств, гармонійного виховання, організації та об’єднання молодого покоління, консолідації української нації Заходу і Сходу України, визнання українства на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. Національна культура як чинник майбуття України // Починаймо з поваги до себе: Статті, доповіді. — К.: Просвіта, 2002. — С. 17–20.
2. Жулинський М. Національні культури і проблема глобалізації // Слово і час. — 2002. — № 12.
3. Високий замок. — 2004. — 22 квітня.
4. Літературна Україна. — 2006. — 13 липня.
5. Багряний С. Будемо вчитися “по-болонськи”. Чи “по-болванськи”? // Шлях перемоги. — 2006. — 29 листопада.
6. Акинтьевский Ю. Сокольство, его идея, развитие и организация. — Прага, 1922. — 82 с.
7. Трофим’як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. — перша пол. ХХ ст.). — Тернопіль: Економічна думка, 2001.
8. Єржабкова Б. Томаш Гарріч Масарик та початок діяльності Українського Вільного Університету у Празі (Частина І) // Визвольний шлях. — 2002. — Кн. 4.
9. Франко Т. Історія й теорія руханки. — Коломия–Львів, 1923.
10. Грушевський М. Ілюстрована історія України. — Київ–Львів, 1913.
11. Грушевський М. Сучасне сокільство і наука нашої минувшини // Громадський вісник. — 1923. — 17 січня.
12. Цегельський Ю. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову. — Нью-Йорк: Смолоскип, 1992.
13. Діло. — 1904. — 12 січня.
14. Діло. — 1912. — 16 грудня.
15. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДАУЛ). — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 3.
16. ЦДАУЛ. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 1242.
17. Волицька І. Театральна юність Леся Курбаса. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 1995.
18. Свобода. — 1909. — 22 квітня.
19. Свобода. — 1909. — 29 квітня.
20. Степанів О. Сучасний Львів. — Львів, 1943.
21. Державний архів Тернопільської області. — Ф. 231. — Оп. 4. — Спр. 1228.
22. Руслан. — 1910. — 28 червня.
23. ЦДАУЛ. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 36.
24. ЦДАУЛ. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 34.
25. ЦДАУЛ. — Ф. 312. — Оп. 1. — Спр. 687.
26. Діло. — 1910. — 28 червня.

Юрій ЩЕРБЯК

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПОЛЬЩІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Розглянуто культурно-просвітницьку діяльність української Церкви в Польщі на прикладі Перемиської єпархії (друга половина ХХ ст.). Висвітлено специфіку життя української меншини в новій релігійно-культурній ситуації в умовах еміграції. Встановлено, що церква є центром притягання і збереження етнічної ідентичності для всіх українців у діаспорі.

У сучасних умовах розбудови незалежної держави найактуальнішою є проблема відродження національної системи освіти як передумови виховання нового покоління

українців. Щоб реалізувати це завдання, потрібно реформувати систему національного виховання, яка сприяла б формуванню нового типу особистості, що успадкувала б найкращі традиції українського народу, оволоділа б високою культурою міжнаціональних відносин. Важливим є історико-педагогічний аналіз особливостей процесу виховання на засадах християнської моралі, який розглядаємо як необхідне задля теоретичного осмислення з подальшим практичним застосуванням його здобутків у вихованні сучасної учнівської молоді. Дослідження цієї проблеми проводили як теологи, психологи, так і філософи, історики, політологи й педагоги. Окремі аспекти цієї широкої проблеми вивчали такі відомі сучасні дослідники історії розвитку школи, освіти і педагогічної думки в Україні та за кордоном, як (В. Верига, В. Галузинський, М. Євтух, В. Кемінь, В. Майборода, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, М. Ярмаченко та інші); праці сучасних педагогів-науковців, присвячені розгляду теоретичних і практичних аспектів організації виховного процесу на засадах християнського світогляду (Р. Волянчук, І. Ковальчук, В. Кузь, М. Кухта, В. Москалець, Д. Пашенко, Н. Сабат, Я. Яців та ін.); матеріали з історії національної культури та релігії (В. Дробник, А. Камінський, М. Козак, М. Омельчук та ін.).

Мета статті — висвітлити культурно-просвітницьку діяльність української Церкви в Польщі (другої половини ХХ ст.).

Результати наукового аналізу статей релігійного змісту дають підставу стверджувати, що Українська Католицька Церква (далі — УКЦ) в Польщі переживає глибоку й тривалу кризу. Український краєзнавець М. Козак оцінює, що УКЦ у післявоєнний період втратила більше половини своїх віруючих. Найчастіше вони переходили на православ'я або до римсько-католицької Церкви, що в останньому випадку було для українців рівнозначне з втратою їхніх національних ознак. За підрахунками істориків, після 1945 року в межах Польщі було залишено 689 греко-католицьких Церков. З них 304 (44,12%) з часом були цілком знищені. Інші змінювали власників або руйнувалися. Тепер українські греко-католицькі громади вірних користуються лише 36 церквами, що становить лише 5,22% від загального числа залишених церков. Загальне число втрачених церков становить 94,4%. Більше того, з підсумкових даних випливає висновок, що в Україні за останні 50 років, де панував державний атеїзм, було знищено менше (12,65%) церков, ніж у Польщі (94,78%), де була більша релігійна толеранція і де безперервно діяла Польська Римсько-Католицька Церква [1, 247]. З цього приводу польський історик А. Камінський резюмує, що в період сталінського терору на початку 1930-х років українська культура, шкільництво та наука розвивалися краще під владою Кремля, ніж у межах демократичної та парламентської Польщі. Про знищення, зокрема, шкільництва говорять самі цифри: 1922 році українських шкіл було 2993, а в 1926 році залишилося тільки 947. На Волині, кількість шкіл зменшилася від 442 в 1922 році до 2 (двох) в 1926 [2, 83].

Доводиться констатувати, що українські святині й сакральні споруди — цінні надбання духовної і національної культури, унікальні пам'ятки архітектури, які належали не лише Україні, а й загальносвітовій культурі були знищені. Ті церкви, що вціліли, було осквернено: їх перетворили на різного роду магазини, склади, стайні тощо. Із 245 українських церков, яких захопив римсько-католицький клір, викинули іконостаси, старовинні ікони, а самі церкви безпідставно були пристосовані до римсько-католицького обряду. З цього приводу слушною є думка отця доктора І. Ортинського, який даючи оцінку становищу українців, чії прадідівські землі опинилися в складі комуністичної Польщі, сказав: “Цікаво, що по стільки століттях досвідів польська релігійна політика супроти українців ніяк не змінилася, незважаючи на вибухи польської набожності та вірності правдивій Церкві” [3, 156]. Комуністична влада Польщі добре розуміла, що саме духовенство Української Церкви є не тільки носіями Христової віри, моралі, а й фундаментом національного буття: української мови, культури, обрядовості, традиції та інше. Тому, як свідчить вивчення даного аспекту проблеми, польські органи безпеки проводили масові арешти українського духовенства, а комуністична влада — політику денационалізації української меншини в Польщі. Для об'єктивного висвітлення цієї проблеми доцільно охарактеризувати історичні особливості розвитку УГКЦ в Польщі на прикладі Перемиської єпархії.

Перемиська єпархія є однією з найдавніших єпархій Східної Церкви. Історики вважають Перемишль другим центром християнства на Україні. Варто зазначити, до 1946 року на

владичому престолі в Перемишлі засідали 45 владик. П'ять з них стали Львівськими Митрополитами, один отримав звання Кардинала [1, 242]. За ініціативою перемиських владик в Перемишлі було споруджено величаві будівлі для церковних і світських інституцій, в тому числі: школи, бурси, сиротинці, лікарні тощо. Безперечно, всі ці заклади залишили велику культурну й духовну спадщину для наступних поколінь. Зусиллями української громади було створено єпархіяльний музей з мистецькими творами, книгозбірню єпархіяльної бібліотеки з рідкісними виданнями. За той же час тільки в місті Перемишлі було побудовано 26 церков, а споруди чотирьох з них збереглися до наших днів. У процесі дослідження дізнаємося, що під час вибуху Другої світової війни УГКЦ у Польщі начисляла 3 587 000 вірних у трьох дієцезіях львівській, перемиській і станіславській, а також у Лемківській Адміністрації, в якій нараховувалось 9 деканатів, 111 парафій, працювало 127 священників серед 127305-ти вірних [4, 93]. У трьох вищеназваних дієцезіях було 2491 парафій, в яких працювало 2284 священники [5, 878]. Зрозуміло, що до 1939 року УГКЦ розвивалася й жила своїм повним автономним життям. Перемиська єпархія тоді налічувала 45 деканатів, 640 парафій та 1159380 вірних; духовні послуги несло 746 священників і керували нею два Владики. Кафедральна Капітула нараховувала 5 крилошан-прелатів. Коли до цього додати монарші установи: 8 монастирів чоловічих чину св. Василя Великого, 4 жіночих, 34 доми згромаджень Сестер НДМ, 16 домів Сестер Св. Йосифата, — то не важко уявити про широкую мережу духовного життя зі всебічним майновим, науковим і духовним її забезпеченням [1, 243].

Важливу роль в духовно-культурному житті Перемишля відіграла Духовна Семінарія. Навколо неї гуртувалися науковий потенціал української інтелігенції, розвивалась видавнича діяльність. За даними Шематизма Перемиської єпархії, у 1939 році до кадрового складу Духовної Семінарії входило 7 осіб — членів ректорату й 13 наукових працівників і професорів, у тому числі 11 докторів. Усі вони були членами Богословського Наукового Інституту. У школах цілої єпархії працювало 36 священників-катехитів. Наведені вище факти свідчать про значні досягнення Перемиської єпархії у освітньо-культурній діяльності Української Греко-Католицької Церкви.

Однак, внаслідок більшовицької окупації в 1939-1941 роках починаються масові репресії, гоніння Церкви, ув'язнення духовенства. Подальші кроки у знищенні Української Церкви та українських установ перериває війна. Більшовики, відступаючи, залишають десятки тисяч жертв власної жорстокості. Лише в західній частині Перемиської єпархії в 1940-х роках вбито близько 60 священників, а понад 70 було репресовано. У першому році більшовицької окупації Галичини митрополит Андрей Шептицький звітував до Риму: 34 священники замордовано, 41 депортовано на Сибір, а 34 втекло на німецьку територію. Біля 500000 вірних було депортовано на Сибір та до Казахстану [5, 881].

Не кращою була доля українського населення під німецькою окупацією до 1941 року, яка по 1944 рік поширилася на цілу Перемиську єпархію. Систематичні відправлення української молоді на примусові роботи до Німеччини, публічні розстріли виснажували й тероризували українські поселення. Цей терор не оминув і УГКЦ, яка також зазнала чималих витрат.

Другий прихід більшовиків вніс нові політичні реалії. Між Польщею і УРСР було визначено новий кордон, який розділив Перемиську єпархію навпіл. На польсько-українському пограниччі, з перевагою українського населення, почала встановлюватися польська адміністрація. 9 вересня 1944 року був підписаний договір між Польським Комітетом Національного Визволення і урядом УРСР про взаємну евакуацію українського населення з території Польщі і польського населення з території УРСР до Польщі. Ця політика торкнулася і УГКЦ. Новий польський уряд звернувся до єпископа Й. Коциловського, щоб той “добровільно” переселився з Перемишля. Коли владика відмовився, 26 червня 1946 року його заарештували й передали радянським службам НКВД. За історичними даними, з січня 1946 року в перемиській єпархії з колишнього числа 45 деканатів та 640 парафій на польському боці залишилось 22 деканати, 223 парафій, юрисдикція яких поширювалася на 652 місцевості. На той час з Польщі було виселено понад 300 священників [6, 125].

Депортаційні акції до УРСР офіційно закінчилися в липні 1946 року, а вже 28 квітня 1947 року розпочалися депортації решти українського населення на західні землі Польщі в межах акції “Вісла”. Зазначаємо, що наслідки акції “Вісла” для українського населення Польщі були

катастрофічними. Так, зокрема, у слідчо-каральному таборі Явожно було ув'язнено в 1947-1949 роках 3870 українців, у тому числі 700 жінок, дітей і 22-х греко-католицьких священників [1, 17]. З добре проінформованих історичних джерел стало відомо, що до українських священників, ув'язнених в Явожно ставились як до особливо небезпечної категорії злочинців. Вони перебували в таборі до кінця 1948 року. Як згадували очевидці тих подій, їх, наприклад, примушували відправляти урочисту панахиду тоді, коли закопували таборове сміття, заставляли виконувати різні дії, що принижували гідність священника тощо [7, 707].

На думку вітчизняних істориків, акція "Вісла" докорінно знищила українство на його етнічних землях. І хоч формально, юридично УГКЦ в Польщі не було ліквідовано, як це було на Україні в радянські часи, проте було знищено її структуру, арештовано ієрархію й духовенство, зруйновано історичні пам'ятки. Враховуючи такі несприятливі обставини, треба дуже позитивно оцінити рішення кардинала Августа Гльонда, який супроти заборони відправляти богослужіння в греко-католицькому обряді, в 1948 році дав згоду на тимчасовий перехід українських священників до праці в Римо-Католицькій Церкві. Такий стан речей тривав аж до 1956 року. Всі греко-католицькі священники мали можливість працювати як парохі римсько-католицьких парафій. І це, певною мірою, тимчасово вирішувало дану проблему. Також за дорученням примаса Польщі кардинала А. Гльонда, якого Папа призначив апостольським адміністратором для греко-католиків, було переведено монастир ОО. Василіан у Варшаві на латинський обряд [8, 71].

Звичайно, така політика щодо греко-католиків зазнавала неодноразової справедливої критики зі сторони української спільноти, однак розраховувати на об'єктивне вирішення цього питання не було можливостей. На думку польського історика А. Земби, незабаром навіть ті обмежені можливості опіки над греко-католицьким духовенством були паралізовані владою. Постановою від 27 липня 1949 року держава прийняла у свою власність усе церковне майно греко-католицьких єпархій і дозволила польській Церкві перебрати спустошені сакральні будівлі українців. Така доля була єпископської кафедри в Перемишлі, яка була передана у власність монахів-кармелітів босих. З'ясувалось, що в той час 245 українських церков захопив римсько-католицький клір [1, 251]. Таким чином, українці втратили культурні й матеріальні надбання цілих поколінь, які жили на території Перемиської єпархії.

Наголошуємо на тому, що зміни, які настали в Польщі після 1956 року, вселяли в української меншини оптимізм на майбутнє. В червні 1956 році було засноване Українське суспільно-культурне товариство (далі УСКТ. — авт.) [9, 115]. У січні 1957 року в ЦК ПОРП (Політбюро Польської об'єднаної робітничої партії — авт.) було створено Комісію національних меншин, а в квітні ухвалено резолюцію, яка офіційно дозволяла українцям повертатися на свої господарства на південному сході Польщі. У травні 1957 року влада дозволила УСКТ почати видання тижневика "Наше слово" з двома місячними додатками "Світанок" (для дітей) і Наша Культура. Від 1958 року почав виходити також щорічний календар. Таким чином, можна зробити висновок, що 1958 році владою було сформовано нову політику щодо української нацменшини, яку польський суспільно-громадський діяч О. Слав охарактеризував як відмову від примусової асиміляції, зменшення взаємної ненависті й упереджень, пов'язане з правом повернення на Лемківщину [10, 72]. Звільнені з в'язниці чи розпорошені по латинських парафіях Польщі українські священники почали гуртуватися навколо кількох каноніків єпископської капітули Перемишля (С. Дзюбини, В. Гриника, М. Денька, М. Ріпецького). Ця група збирала інформації про українців греко-католиків, розшукувала священників, які ще переховувалися по різних кутках Польщі, і заохочували їх повертатися до свого обряду. Також група греко-католицьких священників опікувалася тими душпастирями, які поверталися з СРСР [8, 72]. Внаслідок цього, в 1957 році греко-католицьким священникам було дозволено повернутися до праці в греко-католицьких парафіях, закладати душпастирські осередки з умовою, що римо-католицькі священники давали їм на це згоду і можливість відправляти Службу Божу у своїх храмах.

Аналіз джерельної бази дослідження дає підставу стверджувати, що з приходом до влади нового примаса Ю. Глемка ситуація навколо УГКЦ почало швидко змінюватися в позитивну сторону. Про прихильне ставлення до УГКЦ примаса Польщі кардинала Ю. Глемка говорив у своєму зверненні до отців Польської Римо-Католицької Церкви й український владика В. Стернюк [11, 29]. За власною ініціативою Ю. Глемк об'їздив греко-католицькі парафії і

написав декілька пастирських послань з нагоди церковних свят, багато публічних виступів-проповідей, наприклад, 16 серпня 1987 р. в Моньках, де він говорив про велике значення Хрещення Руси наступним чином: “З цієї нагоди будемо просити Бога про єдність Церкви. Будемо молитися разом з Греко-Католицькою Церквою в Польщі. Візьмемо також участь у святкуваннях Православної Церкви, якщо ці святкування будуть мати релігійний характер” [12, 75].

По суті, УГКЦ увійшла у фазу динамічного розвитку. Збільшуючи з року в рік кількість священників і монахів покликань, вона мала можливість засновувати нові душпастирські станиці. Так, наприклад, з ініціативи ординарія Перемиської дієцезії єпископа І. Токарчука літом 1981 р. було дозволено відбуття церемонії висвячення трьох священників греко-католицького обряду в перемиському соборі [13, 116]. Кандидати до духовного стану, після навчання в Українській семінарії при Люблінському католицькому університеті і в латинській семінарії (ОО. Василіан) у Варшаві, займали нові парафії на південно-східній території Польщі (Ярослав, Устрики Долишні) і навіть було збудовано першу після Другої світової війни греко-католицьку церкву в Команьчі [8, 76].

Влада дозволила видати молитовник, Біблію і календар українською мовою для греко-католиків. Було розпочато наукове видання про історію унії. Доказом того, що УГКЦ вийшла з підпілля і розпочала відкриту діяльність служили щорічні (починаючи з 1982 р.) масові прощі греко-католиків на Ясню гору в Ченстохові. Згодом у 1987 році, папа Іван Павло II особисто висвятив трьох греко-католицьких священників у Любліні і відвідав церкву ОО. Василіан у Варшаві.

За матеріалами аналізу періодичних видань досліджуваного періоду констатуємо, що УГКЦ в Польщі, де живе майже півмільйона українців, об'єднує близько 300 тисяч осіб [9, 115]. І хоч у липні 1989 р. Ватикан призначив для українців греко-католиків Польщі єпископа-помічника, Церква залишалася підпорядкованою місцевому кардиналу. 22 березня 1992 року папа Іван Павло II буллою “Весь твій народ, Польща” приєднав Перемиську греко-католицьку єпархію до римо-католицької Варшавської архієпархії. Зроблено це було без попереднього погодження або інформування глави УГКЦ кардинала М. Любачівського. Це рішення викликало хвилю протестів. У відповідь 1993 р. папа підніс Перемиського єпископа до сану митрополита, надавши йому формально такого ж статусу як і главі римо-католиків. Але оскільки останні кількісно переважають польських греко-католиків у сотні разів, а два греко-католицькі єпископи не є серйозною силою в численному польському єпископаті, відчуття меншовартості й безсилля української спільноти лишилися незмінними [14, 11]. На сам кінець рішенням від 19 червня 1993 р. папа перевів УГКЦ у Польщі під юрисдикцію Ватикану [15, 67].

На сьогодні УГКЦ в Польщі представлена Перемисько-Варшавською митрополією, яку очолює архієпископ Іван Мартиняк. Перемисько-Варшавська архієпархія складається із чотирьох деканатів, до яких входять 68 парафій, із 56 єпархіальними священниками. В архієпархії діє три жіночі монарші чини, до яких входять 129 сестер. Один чоловічий чин отців-василіан має 13 монахів, 9 студентів філософії та 31 студента богослов'я.

Беручи до уваги наведені вище факти робимо висновок про те, що коли діяльність Української Греко-Католицької Церкви в Польщі в 1940-х роках не була би знищеною, вона створила б міцні підвалини духовності й національної культури, залишаючи молодому поколінню неоціненну спадщину. Зрозуміло, що фізичне знищення духовної та світської еліти, депортація українського населення зупинило цей процес. Поетапне відродження структур УГКЦ в Польщі за останні пів століття, яке стало тернистим шляхом, ще й нині залишає чимало нерозв'язаних проблем. Багатьом полякам потрібно ще навчитися розглядати греко-католицьку традицію як джерело творчого культурного розвитку, якого потребує Східна Європа для будівництва громадянського суспільства, позбавленого уламків комунізму і спадщини пагубного етнічного націоналізму.

Проведене дослідження не претендує на повне і всебічне розкриття порушеної багатоаспектної проблеми. Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо: теоретичне опрацювання змісту, форм, методів навчання у християнській педагогіці на монографічному рівні; з'ясування ролі поліконфесійного фактора у релігійно-моральному вихованні учнівської молоді; порівняльний аналіз змісту виховної роботи в різних типах

навчальних і позашкільних закладів Галичини, в інших регіонів України та за рубежем у різні історичні періоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козак М. Пом'яни Господи, душі слуг твоїх // Перемишль — Львів, "Свічадо", 2002. — 278 с.
2. Камінський А.С. У полі моральної та політичної сліпоти: Україна й українці в очах поляків // Сучасність — Мюнхен, 1987. — Ч. 1. — С. 75–87.
3. Ортинський І. Таємниця України. Хрещення, хрест, харизма України 988–1988 // Визвольний шлях — Лондон, 1989. — КН. 2. — С. 150–156.
4. Будурович Б. Ватикан, Польща й Українська Католицька Церква напередодні Другої світової війни // Сучасність — Мюнхен, 1983. — Ч. 12. — С. 92–105.
5. Гоцький В. УКЦерква — не сповнила покладених на себе надій // Визвольний шлях — Лондон, 1989. — КН. 7. — С. 877–883.
6. Омельчук М. Ліквідація греко-католицької церкви у Польщі // Берестейська унія (1596–1996) статті й матеріали — Львів, 1996. — С. 125–128.
7. Українська Католицька Церква в Польщі // Визвольний шлях — Лондон, 1985. — КН. 6. — С. 706–713.
8. Земба А. Католицька Церква в Польщі і українці після Другої Світової війни // Сучасність — Лондон, 1989. — Ч. 2. — С. 70–76.
9. Бірчан А. В українців у Польщі сіромашні дні // Сучасність — Мюнхен, 1987. — Ч. 2. — С. 114–117.
10. Дробник В. Українська меншість у післявоєнній Польщі // Сучасність — Мюнхен, 1986. — Ч. 10. — С. 70–83.
11. Звернення високопреосвященного владики В. Стернюка до отців Польської Римо-Католицької Церкви у Львові // Визвольний шлях — Лондон, 1990. — КН. 1. — С. 28–29.
12. Земба А. Польська східна політика в тисячоліття Хрещення Руси // Сучасність — Мюнхен, 1990. — Ч. 3. — С. 74–91.
13. Кіянка Ч. Причинок до дискусії про польсько-українські стосунки // Сучасність — Мюнхен, 1985. — Ч. 4. — С. 113–119.
14. Хенн К. Розвиток польського громадянського суспільства й досвід греко-католицької меншини // Людина і світ — Київ, 1998. — № 4. — С. 9–14.
15. Кочан Н. Зарубіжний український католицизм: історія і сучасність // Політика і час — Київ, "Преса України", 1994. — № 2. — С. 62–71.

Олена ДОНІК

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ХІМІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ДОРАДЯНСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються підручники і навчальні посібники з хімії, які використовувалися в реальних і комерційних училищах України в останній третині XIX — на початку XX ст. Коротко проаналізовано їхній зміст, структуру, науково-методичні погляди авторів. Зроблено висновок, що на початку XX ст. у більшості шкільних підручників з хімії розглядалися періодичний закон і періодична система Д. Менделєєва, початкові поняття з хімії спираліся на атомно-молекулярне вчення, теорію хімічної будови органічних речовин.

Сучасна практика створення і використання навчальної літератури підпорядкована вимогам, які ставить демократичне інформаційно-технологічне суспільство з урахуванням досвіду історичного минулого. З огляду на це реформування основної школи в Україні потребує вивчення спадщини в галузі творення підручників, зокрема, пошуку нових підходів до розробки навчальної літератури з хімії, досвіду її створення і змісту, що становить певний інтерес для науковців, авторів підручників нової генерації, вчителів-практиків. Одночасно для педагогічної науки важливим є не лише позитивний досвід, який потребує належного вивчення, а й негативний, знання котрого дозволить уникнути багатьох помилок при написанні сучасних підручників з хімії.

Проблемі аналізу підручникотворення в останній третині XIX — на початку XX ст. у вітчизняній теоретичній і методичній навчальній літературі донині не приділялося належної уваги. **Мета статті** — з'ясувати, які принципи були покладені в основу творення підручників з хімії в зазначений період, коли в підросійській Україні існували різні типи навчальних